

פרשת בְּרֵאשִׁית

צִדְקָה תְּעִשֶׂה לַתּוֹבָה – בְּרֵאשִׁית

עַץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע - רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר גִּפְּן הִיא

אחד מהסיפורים בפרשתנו, שלא קל להבין, סיפור שתוצאותיו רודפות אותנו עד היום הזה, הוא סיפורו של חטא עץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע. בסיפור זה רב הנסתר על הגלוי, ואפילו שם הפרי אינו נזכר במפורש. מה שברור כנראה לכולם, זה שמרגע שאדם וחיה אכלו מפריו של עץ הדעת, והאכילה פעלה את פעולתה על האדם ועל צאצאיו לעתיד, פקע האיסור והותר הפרי לאכילה. התורה אינה מגלה לנו באיזה עץ מדובר, ומובא במדרש בשם ר' יהושע בן לוי, שהכתוב "לא גילה אותו ולא תגלה אותו. למה? שלא יהו אומרים האילן הזה הביא מות לעולם". חז"ל מתייחסים במספר מקומות לשאלה, באיזה אילן מדובר, ונביא לדוגמא את הברייתא "רבי מאיר אומר אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו גִּפְּן הִיא שאין לך דבר שמביא לילה לאדם אלא יין. רבי יהודה אומר חֲסֵה הִיא, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן. רבי נחמיה אומר תֹּאנָה הִיא, שבדבר שקלקלו בו נתקנו שנאמר ויתפרו עלה תֹּאנָה".

ומעניין ששלוש החלופות הנ"ל כולן משבעת המינים שהשתבחה בהן ארץ ישראל. ויש מקום לשאול מה לצמחים אלה ולעץ הדעת? למרות שהחטיה היא צמח חד שנתי, ורחוקה כיום מלהיקרא עץ, עדיין, מכיוון שמשקלה חשוב מאוד בתזונת האדם ומכיוון שקצרה היריעה מהכיל את הנימוקים והסימוכין לדעה ש"חֲסֵה הִיא", הוקדש בעבורה גליון מיוחד בשעתו. כדי שנוכל לעמוד במסגרת הגליון, נצטמצם הפעם לחלופה של הַגִּפְּן ונסה להבין מה גרם לרבי מאיר לראות דווקא בחלופה זו, תשובה לשאלה מיהו עץ הדעת?

מהם האמצעים שעשויים לעזור לנו לגלות את עץ הדעת?

- זיקה מיוחדת בין העץ ובין דעת ובמיוחד בהתייחס ליכולת להבחין בין טוב ורע
- איכות מיוחדת במינה של הפרי ו/או השפעה מיוחדת של הפרי על האוכל אותו
- מידת החשיבות לה זוכה הפרי
- זיקה בין העץ/פירותיו ובין העונש/התיקון שהושת על המעורבים בחטא
- רמזים/הצפונים בשם העץ/הפרי לגבי היותו מעורב בחטא
- פסוקים בתנ"ך או בדברי חז"ל שיש בהם כדי לקשור אותו לסיפור

האפשרות שמדובר בגפן, ושהפרי האסור היה ענבים, נראית סבירה יותר ומתקבלת על הדעת, בשל המראה החינני והמושך של האשכולות, ובשל מתיקותם של הענבים, "וַתֵּרָא הָאֵשֶׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֹאֲנָה הוּא לְעֵינַיִם". חשיבותה של הַגִּפְּן ניכרת בכך שלהבדיל משאר עצי הפרי, היא זכתה לברכה ייחודית בעבורה "בּוֹרֵא פְּרֵי הַגִּפְּן". ברכה זו נאמרת על שתיית הַיֵּין, תוצר חשוב מאוד המופק בתהליך של השבחת תוכן הענבים (פרי הגפן).

לא צריך להתאמץ כדי להיזכר במה ניכרת חשיבותו הגדולה של היין, שהרי על כל צעד ושעל כמעט, אנו מצווים לעשות בו שימוש על צד הקדושה. להלן רשימה "קצרה" וחלקית של אירועים בהם מתבקש השימוש ביין: ניסוח היין מידי יום על גבי המזבח (על כל קרבן בהמה), הקידוש (בשבת ובמועדים), בטקס הקידושין ובשבע ברכות של חתן וכלה, בברית מילה, בהבדלה, בכוס של ברכה (זימון על הכוס), ב"חייב אינו לבסומי בפוראי עד דלא ידע..." ובהתייחסותם של חז"ל למצוות השמחה ביום טוב, "אין שמחה בלא בשר ויין". יוצא אפוא שבין חבויים כוחות רוחניים מיוחדים מצד הקדושה.

ומפליא לגלות שלא רק אדם הראשון, אבי-האנושות, נכשל בגִּפְּן, אלא גם אבי-האנושות השני, הלא הוא נוח, נכשל אף הוא בגפן, שגרמה לו נפילה רוחנית גדולה עליה מעיד הכתוב "וַיִּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם; וַיִּשְׁתֶּה מִן הַיֵּין וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה". ויש מקום לשאול מה חשיבותה של המילה "וַיִּחַל" ומה היא באה לתרום לנו? ומבהיר מדרש רבה "עשה עצמו חולין". על דרך פנימיות, שורש המילה וַיִּחַל הינו ח.ל.ל. במשמעות של התרוקנות/ירידה מהדבקות בצד הקדושה והידבקות בחולין, עד כדי מתן קדימות לנטיעת כרם שלם. הטיה דומה של שורש זה, במשמעות זו של חילול הקדושה, אנו מוצאים לדוגמא בפתיחה של סיפור החטא בבעל פעור, "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשָׂטִיִּים וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב".

רמז נוסף לנפילה זו של נוח, ניתן למצוא בתואר "אִישׁ הָאֲדָמָה", לו הוא זוכה כאשר הוא נוטע כרם. תואר זה מעיד על התקרבות למרכיב הגשמי שבאדם, "עֵצֶר מִן הָאֲדָמָה", להבדיל מהתואר הראשון שמייחס לו הכתוב לפני המבול, "אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה". וכפי שמסופר בגמרא הוכיח הקב"ה את נוח, "נח, לא היה לך ללמד מאדם הראשון?! שלא גרם לו (את הקלקול) אלא יין". לכן יש המסבירים את אמירת "סברי מרנן" לפני ברכת הגפן, כמעין בקשת אישור/הכשר לשתייה, ואת המענה "לחיים" (בחלק מהעדות), כברכה ששתייה זו לא תגרום למות חלילה. אצל החסידים מקפידים לומר פעמיים "לחיים" עם "הרמת הכוסית" (לפני השתייה), כדי להביא לידי ביטוי את המודעות לסכנה הכרוכה בשתייה שלא כהלכה, מהצד הגשמי בלבד. ה"לחיים" הראשון, להבדיל מהמוות שבא לעולם בגין חטא עץ הַדַּעַת, והשני, להבדיל מ"המוות" של הצאצאים הנוספים בפוטנציה (עד סוף כל הדורות) שיכול היה נוח להביא לעולם, אלמלא סירסו חם, בהיותו שיכור.

אחת המעלות הגדולות המיוחסות ליין היא יכולתו לשמח, עד שקבעו חז"ל לגבי המצוה "וַיִּשְׂמַחַת בַּחֲנֹךְ", שאין שמחה אלא ביין שנאמר "וַיֵּין וַיִּשְׂמַח לְבַב אָנוּשׁ". מעלה זו באה לידי ביטוי גם במשל יותם, המספר על העצים שביקשו למשוח עליהם

מלך. כאשר פנו העצים אל הגפן בבקשה שתמלוך עליהם, השיבה להם הגפן בתמיהה, "הֲתִדְלַתִּי אֶת תִּירוּשֵׁי הַמִּשְׁמַח אֲלֵקִים וְאֲנָשִׁים וְהִלַּכְתִּי לְנוֹעַ עַל הָעֵצִים?!" זאת אומרת שיש לַגֶּפֶן תפקיד חשוב מאוד בבריאה, לשמח אלוקים ואדם, והיא אינה מוכנה לוותר על תרומתה, אפילו לא תמורת כתר המלוכה. מדוע איפה עלינו להיזהר כל כך משתיית היין, הרי כפי שאומר רבי נחמן מברסלב "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד"? ועד כדי כך צריך להיזהר מהיין עד שאומרים חז"ל, "שכל הרואה סוטה בקלקלה, יזיר עצמו מן היין, שהוא מביא לידי ניאוף!".

ניתן למצוא סיפורים קשים נוספים הפותחים בשתיית יין, כמו בנות לוט המשקות את אביהן יין, שתייה שסופה גילוי עריות ותולדותיה עֲמֹן וּמוֹאֵב ("לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'"). גם הדרך בה החטיאו בנות מואב/מדיון את העם בשיטים, היתה באמצעות היין שהציעו להם לטעום, קלקול חמור שהוביל לאיסור על שתיית יין נסך ואף "סתם יינם".

אנחנו מתחילים לראות את הדואליות שבין, "טוב ורע". ואין כמו המדרש המציג כוחות שונים, הצפונים בפוטנציה בין וכיצד ניתן לעורר אותם. ומספר המדרש שכשבא נח ליטע כרם בא השטן ושאל אותו לטיבה של הנטיעה. הבהיר לו נוח שפירות הגפן מתוקים ושניתן לעשות מהם יין המשמח לבבות. ביקש ממנו השטן להיות שותף עימו בכרם והסכים. בא השטן בלילה ושחט כבש תחת הגפן, אחר כך הביא ארי ושחטו, אחר כך הביא קוף ושחטו ואחר כך הביא חזיר ושחטו והדם של בעלי החיים ששחט, השקה את הגפנים. בכך רמז השטן להשפעות השונות של שתיית היין, בשלבים השונים. קודם שישתה אדם מן היין הוא תם כבש ושולט על לשונו והתנהגותו. שתי כמות ניכרת הרי הוא מתמלא מרץ וגבורה כארי וחושב/אומר שאין כמוהו בעולם. התחיל להשתכר נעשה כקוף, עומד ומרקד ומשחק, עושה מעשה ליצנות ומנבל את פיו. ברגע ששתה יותר מדי נעשה כחזיר המתגולל בקיאו ובמי רגליו.

ומדוע בכלל אנו עוסקים בַיֵּין כאשר הכתוב מדבר על פרי? לפי דעה אחת חוה סחטה בעבור אדם הראשון את הענבים ולפי דעה אחרת לא היה צורך בכך, מכיוון שכל ענבה היתה גדולה מאוד והכילה תירוש/יין. ולפי פנימיות, אילו היה אדם הראשון מתאפק ומצליח להתגבר על הפיתוי למשך כשלוש שעות, היה זוכה לעשות קידוש של שבת על יין מפרי עץ הדעת. אילו כך אירע, היתה השפעתו של הפרי אך לטובה ובזכות השבת היה נעשה פירוד בין הטוב לרע שבעץ הדעת, והאוכל מפריו לא היה מסתכן בראייה של כל רע שהוא.

מהו סוד כוחו של היין, שמצד אחד יכול להביא להתעלות רוחנית גדולה אך מצד שני עלול חלילה להוריד חיים שאולה? ואומרים חז"ל "נכנס יין יצא סוד", דבר ה"מוכח" כביכול על דרך הגימטריא, יין = 70 = סוד. באיזה סוד מדובר? מחד גיסא, אנו מייחסים לַיֵּין ששותים על דרך הקדושה, (בקידוש, בסעודת מצוה וכו'), את הכוח לגלות רזי תורה. מזוית פנימית יותר, ניתן לשייך לַיֵּין את הכוח לגלות לעין כל, את אישיותו ומהותו של השותה עצמו, כמאמר חז"ל "בשלושה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו". אם למשל, השותה עוטה על עצמו בדרך כלל מסכה מבודחת, אף כי לבו מר עליו (עובדה שהוא מנסה להסתיר), תגלה השתיה את מררתו לעין כל. וסוד כוחו של היין בכך ש"עץ הדעת גֶפֶן היה".

ואיפה באה מהותו של היין לידי ביטוי בשמו? ראשיתו של היין בשתי יודין, ובסופו ו'. האות ו' מייצגת את ספירת החכמה. מה שמייחד אותה מכל שאר האותיות, הוא היותה האות היחידה שכולה ממוקמת במחצית העליונה של השורה בלבד. מעניין גם שהצירוף של שתי יודין, משמש בסידורים שונים כחלופה לשם ה'. האות ו' לעומתה, מייצגת בין השאר את הנפילה, כמובא בגמרא על הפסוק מעמוס, הפותח באות ו', "נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קִים בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל". ואם בנ' רגילה מדובר, שכל כולה בתוך השורה, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר ב-ו' סופית, האות שחלקה התחתון יורד וצולל לו כלפי מטה, אל מתחת לשורה. לכך כמו מרמזת לנו המילה יין. שמלכתחילה עניינה רוחניות גבוהה, אך חטא עץ הדעת כמו עירב בַיֵּין את הסיכון לנפילה "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא". ומתי זה עלול לקרות? אם אחד מהמרכיבים הבאים שבשתייה אינו במתכונת הנכונה: העיתוי, המקום, הסביבה האנושית בה שותים, הכמות ששותים וחשוב מכל, המטרה שלשמה שותים. האם זו שתייה לשם שתייה בלבד, או שהשתייה נעשית לשם מטרה נעלית יותר.

ומה באשר לַגֶּפֶן ואיפה באה מהותה לידי ביטוי בשמה? אם נחלק את המילה גֶפֶן לשתיים במתכונת גפ-ן הדבר יסייע לנו לראות את הצד הייחודי לעץ זה. המילה 'גפה' משמעה כנף היוצאת מגוף העוף ושוכנת לצידו. הידיים שלנו ואף הרגליים קרויות בשם הכולל גפיים, מכיוון שהן יוצאות מן הגוף ושוכנות לצדיו ימין ושמאל. אצל יתר העצים, הגזע ניצב יציב במרכז העץ וממנו יוצאים הענפים, בגבהים שונים, לצדדים השונים והגזע מחזיק את כל הכבודה. הגפן לעומת זאת היא צמח מטפס הזקוק לסומך בו יוכל להיאחז. אם אין לו סמוכה לטפס עליה, אזי הענפים/השריגים שוכבים על גבי הקרקע. האות ו' שעניינה נפילה, כמו מייצגת את הגזע הנעוץ בקרקע ונסמך על אמצעי חיצוני. בכך כמו רומז שמו לנפילתו לאחר חטא עץ הדעת ול"זיעת אפך" הנדרשת מהמגדל, כדי להעמיד אותה ואת שריגיה בצורה נוחה. מאידך, אם נחלק את השם גפן לשתי הברות גפ-ן תתגלה תכונתה הרב-צדדית של הגפן שפנים רבות לה וזויות ראייה שונות כפי שראינו לעיל, בסקאלה רחבה מאוד של מַטֹּב ועַד רָע.

דבר חסידות

אמר אחד מראשוני החסידים: יום השבת הוא כל כך קדוש, עד שאפילו האכילה ביום זה אינה מגשמת (משפיעה מהיבטים גשמיים שליליים). כיצד אפשר איפוא, לשבת ולאכול ביום כזה?

(אוצר פתגמי חבד – מפי השמועה)

שבת שלום ומבורך

חנן חסן

אם ברצונך לקבל את הגיליון כמסרון או במייל, אנא פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691